

הצדק, המשפט והשוחד – על פוליטיקאים ומערכת המשפט

לאחרונה, רבו הדיונים והמריבות בין הקטבים הפוליטיים בארץ ביחס למערכת המשפט ולעליונותה על מערכות השלטון האחרות. לכך רציתי להקדיש רשימה זו. "שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ ... וְשִׁפְטוֹ אֶת הָעָם מִשְׁפָּט צֶדֶק. לֹא תִטָּה מִשְׁפָּט, לֹא תִכָּר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד" (דברים טז, יח-יט). לכאורה לפנינו פסוק, שבנוסח זה או אחר, חוזר שוב ושוב, ומדגיש שהשוחד גורם לעיוות הצדק. אלא שעניין זה היה עבור החכמים ברור מאליו וטריוויאלי. וכך הם לימדו אותנו שבפתחה של מערכת המשפט אורבות סכנות חמורות יותר. ה'בצע' הוא לפעמים מסוג אחר, פחות גלוי ובוטה, וכנגדו יש להיאבק. רבי יונתן תיאר אותו (שבת נו ע"א) תוך פירוש הפסוקים המתארים את בני שמואל הנביא: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקַן שְׁמוּאֵל וַיֵּשֶׁם אֶת בָּנָיו שִׁפְטִים... בְּבֹאֵר שִׁבְעָה. וְלֹא הָלְכוּ בָנָיו בְּדֶרֶךְ יוֹ". והפסוק מסיים "וַיֵּטוּ אַחֲרֵי הַבָּצָע וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיֵּטוּ מִשְׁפָּט" (שם"א ח א-ג). רבי יונתן קובע "שלא עשו [בני שמואל] כמעשה אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם... והם לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהן ולסופריהן". אליבא דאמת, זהו כתב אשמה קשה נגד מערכת המשפט! המבקש צדק צריך להיעזר ב'חזנים' דהיינו (בלשונם) פקידים מומחים בשפת החוק, ובסופרים היודעים למלא את השאלונים ולנסח את הפניות כנדרש, ומתוך כך, פעמים רבות אין הוא יכול להיושע. מושג השוחד הועמק כאן: 'בצע' הוא הכסף הנדרש מהאדם כדי שהוא יצליח לזכות לצדק. האמנם כולנו, עשירים ועניים שווים לפני הצדק? לא רק תיאורטית ועקרונית אלא גם מעשית? האם מסוגל האזרח הקטן להגן על זכויותיו כנגד ארגונים גדולים הנעזרים בעורכי דין חשובים ובסדקי החוקים? עקרונית עושה המערכת צדק, אולם מעשית לא תמיד יש בה צדק, קל וחומר משפט.

"צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף" (דברים טז, כ). לכאורה שומעים אנו שוב את הדרישה המקראית הקלאסית המצווה לשפוט משפט צדק. לפי קריאתם של חז"ל ב'ספרי', המדרש התנאי הקדום, יש בפסוקים אלה חידוש חשוב. במקומות האחרים ראינו את הצדק כמצווה המוטלת על השופטים. ה'צדק' שאנו מדברים עליו כאן, אינו הצדק השופט את הפושעים, אלא זה השופט את השופטים עצמם. זאת מצווה המוטלת על הקהילה כולה, וקודם כל, על וועדות המינויים, החייבות אף הן לשפוט צדק, לדעת להתעלות מעבר לכל האינטרסים והנטיות, וזה כמובן לא קל.

וכך, בין השורות למדנו, כמה מסוכן הוא השוחד השובש גם מסכות מהוגנות. קל להיזהר מהשוחד הכספי הגס. אולם יש שוחד אחר המאיים על השופטים, על הממנים את השופטים ועל כולנו. זהו שוחד עדין יותר שלא בא לידי ביטוי בכסף, אלא בצורות אחרות: בפרסים, קרנות,

הזמנות, נסיעות, פרסום ספרים, ומינויים בצורות שונות. אולם, אף אחד מסוגי השוחד הזה לא יכול להתחרות עם השוחד הקשה מכולם, השוחד של "להיות שייד" לקבוצת התייחסות מסוימת וגם להנות מהזכויות והרווחים שיתלוו לכך. לפעמים מוכן האדם להפוך לאויב עמו, כדי לזכות באותה שייכות לקבוצה שמעבר לגבול, הנתפסת כיוקרתית. מעבר לזכויות כספיות ופוליטיות, בא שוחד זה לידי ביטוי במילים מלטפות, בפנים שוחקות, ובהוקרה שמשמעותה לחץ חברתי דורסני להיות חלק מקבוצה זו.

ואנחנו? שלא זכינו לתואר משפטי, עדיין אנו מסוגלים למנות עצמינו לשופטים לתקופת מה בחיינו ולשפוט את הזולת בכל מיני מצבים והזדמנויות. וביחס לכך, נראה לי שהמקרא מלמד אותנו טענה פסיכולוגית מרחיקת לכת: האדם הניטרלי יודע לשפוט אינסטינקטיבית בשאלות מוסריות. אולם, כשהוא "נוגע" בדבר שיפוטו מתקלקל. כמה מופלאה מילה זאת: "נגיעה"! ה"נגיעה" מציינת את האינטרסים האנושיים שאסור לקלקל את תפיסתו המוסרית של כל אדם. ה"נגיעה" היא מקור ה"נגע" במידות, ומטמאת את השיפוט המוסרי. יש לנגיעה ביטוי סמלי במצוות נטילת ידיים, דהיינו רחיצתם. הידיים. המשנה מלמדת אותנו שהאדם "ידיו טְמָאוּת, שְׁהַיָּדַיִם עֲסָקְנִיּוֹת" (טהרות ז, ח), וכפירוש פרשן המשנה הקלאסי רבינו עובדיה מברטינורה: "שהידיים עסקניות הן, ונגע ולא אדעתיה": אין אנו מודעים לפעולתם של הידיים, למקומות בהם הם נוגעים, דהיינו לאינטרסים המודעים והבלתי מודעים המשפיעים עלינו. נטילת ידיים מציינת, לדעתי, באופן סמלי את הדרישה להתגבר על אותם האינטרסים, בין שהם גלויים, בין שאינם גלויים לנו.

את היסודות הללו יכולים אנו ללמוד מספר שמואל, המשקף לדעתי הרבה מעקרונות החכמה הישראלית הקדומה. נתן הנביא בונה את הסיטואציה של "כבשת הרש". דוד המלך שופט את העשיר החמס את כבשת הרש, מבלי להרגיש שבעצם הוא שופט את עצמו (שמואל ב יב ז): "וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל דָּוִד: אֵתָּה הָאִישׁ!" דוד לא היה מסוגל לשפוט את עצמו. המרחק מחזיר את השיפוט המוסרי הנכון. דבר דומה מתרחש בסיפור האשה התקועית (שם, פרק יד), בו יואב ממחזיז סיטואציה תיאטרלית אותה צריך דוד לשפוט: דוד שופט, אולם אינו מרגיש שהוא בעצם שופט את עצמו ביחסו לאבשלום.

וכך, פעמים רבות חי אני בדאגה קיומית, שמא סיטואציות שונות בחיים, בהן אני כועס ושופט לחומרה אנשים או מעשים, אינם אלא חלק בתיאטרון דרכו הבמאי השמימי, שופט אותי. הלוא כך נאמר ב"נתנה תוקף": "וַתִּזְכֹּר כָּל הַנְּשָׁפָחוֹת... וַיִּמְאָלוּ יִקְרָא. וְחוֹתָם יָד כָּל אָדָם בּוֹ". "כל אדם" - אנחנו חותמים על העובדות, ועל ההרשעה, וזה נעשה בתיאטרון החיים, בו אנו שופטים מעשים ופעולות של שחקנים אחרים, ומתוך כך את עצמנו. גם עלינו, אנשים פשוטים, מוטלות אכן מצוות השופטים: "לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תִפְיֹר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד", אך הרשו לי להוסיף, אנא, התחילו קודם כל בשופטים, שהם נשפטים פעמיים, פעם אחת כבני אדם רגילים, ופעם שנייה בתור אלו השופטים את האחרים.